

En empirisk historia

ROBIN EKELUND*

KARIN HASSAN JANSSON**

Malmö universitet

Uppsala universitet

Historia är en empirisk vetenskap. För de flesta historiker är detta ett okontroversiellt påstående, något vi ofta hört och kanske själva också sagt. Det är en tes som lärs ut på grundutbildningarna runt om i landet. Det är också en tes historiker gärna använder för att särskilja historievetenskapen från mer konstnärliga och filosofiska grenar av humaniora och samhällsvetenskap. Men vad menar historiker med detta? Stannar vi någonsin upp och reflekterar över det empiriska i vår vetenskap, eller låter vi våra enträgna empiriska studier tala för sig själva? Det självklara bör förstås skärskådas: historiker behöver fråga sig vilken betydelse empiri har i historievetenskapen. Frågan rör själva grunderna för historievetenskapen eftersom den öppnar upp för resonemang och reflektioner av vetenskapsteoretisk art. Men vi ska inte bli alltför filosofiska redan i dessa inledande stycken. Istället bör frågan studeras empiriskt, vi är ju trots allt historiker.

En empirisk studie av empiribegreppets betydelse för historievetenskapen kan självfallet läggas upp på olika vis. Vi har valt att utgå från två frågor. För det första: i vilka sammanhang talar historiker om empiri? Och för det andra: hur talar vi då om empiri? En bra startpunkt för denna undersökning är floran av böcker av typen "Vad är historia?", "Om historia" och "Varför historia?", böcker av den typ som används i undervisningen för att förklara vad historievetenskap är.¹ En sådan bok

* Fil. dr historia

** Docent i historia

Författarna tackar Anne Berg, Bo Eriksson, Susanna Erlandsson, Nils Fabiansson och Johan Lundin för konstruktiva kommentarer.

1. För denna inlednings syfte har vi valt ut en rad böcker av denna typ utifrån kriteriet att de används, eller har använts, på historieutbildningarnas grundkurser samt att de är publicerade på svenska.

är Erling Sandmos *Tid för historia* som introducerar historieämnet, historisk metod och teori genom att bland annat behandla hur historisk skrivningen förändrats över tid, från Antiken till i dag. Talar då Sandmo om empiri? Nej, inte alls faktiskt. Vid de tillfällen han berör historikerns material talar han istället om "arkiven", om "dokument", "texter", "historiska lämningar" och framförallt om "källor". En historiestudent eller historiker som har Sandmos historieintroduktion som sin akademiska parlör blir alltså utan begreppet "empiri" i sin vokabulär.²

Sandmo har betecknats som "ett slags poststrukturalismens banerförrare", något Karin Sennfelt diskuterar i sitt förord till *Tid för historia*.³ En historiker som näppeligen beklänts med en sådan beteckning är Richard J. Evans. Talar Evans om empiri? Nej, inte heller han gör det. I *Till historiens försvar*, vilken i lika delar utgör en attack mot postmodernismen och ett försvar för en rationell historievetenskap baserad på Rankes historiska metod, skriver Evans om "historiska källor", "samtida källor", "förstahandskällor", "andrahandskällor", "originaldokument", "belägg" och "arkivmaterial". Empiri tar han dock inte i sin mun. Eller jo, i de två kapitel vi återvänt till under arbetet med denna inledning, kapitel 3, "Historikerna och deras fakta", samt kapitel 4, "Källor och diskurser", snuddar han vid empiribegreppet vid två tillfällen. Vid det första används begreppet med anledning av att han citerar och parafraserar den feministiska historikern Diane Purkiss.⁴ Det är ett undantag som i det närmaste understryker frånvaron av begreppet i övrigt. Vid det andra tillfället lyfts begreppet empiri in – liksom i förbifarten och som för att variera språket – då Evans diskuterar den så kallade Abrahamaffären och menar att den då omdiskuterade boken av David Abrahams förde fram argument som "låg på en så hög abstraktionsnivå att de över huvud taget inte kunde styrkas empiriskt [...]".⁵ I övrigt lyser alltså empiribegreppet med sin frånvaro. Sett till såväl Sandmo som Evans verkar alltså historiker faktiskt inte tala om empiri.

Också en första anblick på Klas Åmarks tunna men innehållsrika bok *Varför historia?* talar för att historiker inte använder empiribegreppet. I det inledande kapitlet nämns nämligen empiri inte en enda gång då

2. Erling Sandmo, *Tid för historia: En bok om historiska frågeställningar* (Lund 2017).

3. Citatet hämtas från sida 9 ur detta förord. Sennfelt i Sandmo (2017).

4. Richard J. Evans, *Till historiens försvar* (Stockholm 2008) s. 111.

5. Evans (2008) s. 127.

Åmark diskuterar vad historia är och varför någon kan vilja bli historiker. Däremot talar han åtskilligt om "källor", "källmaterial" och, givetvis, om "källkritik". I det andra kapitlet, där vi hittar en historiografisk genomgång, nämns dock ordet empiri (i olika former) hela 21 gånger. Förutom "empiri" eller "empirin" talar Åmark om "empiriska studier", "empirisk grund", "empirisk prövning", "empirisk användbarhet", "empiriska tester" och "empiriska resultat". Användningen av ordet är koncentrerad till en diskussion under rubriken "Historikernas teorianvändningar" och själva diskussionens syfte är sålunda att diskutera just teori. Här får begreppet empiri en funktion som motsats till teori. Åmark resonerar kring "konfrontationen mellan teori och empiri" och om att teorin inte får ta överhanden eftersom studien då "riskerar att förlora sin empiriska användbarhet för andra forskare".⁶ Värt att notera är att Åmark på dessa sidor inte nämner "källor" en enda gång, men att det i de allra flesta fallen skulle fungera att byta ut "empiri" mot "källor" utan att innebörden i diskussionen skulle förändras.

Vänder vi oss nu till Louise Berglund och Agneta Neys bok *Historikernas hantverk*, vilken ger bred inspiration och centrala verktyg för den som vill ägna sig åt historiska studier, kan en del mönster börja skönjas. Också Berglund och Ney använder ordet empiri i en rad olika former och talar om "empiriska källor", "empiriska studier", "empirisk information" och "det empiriskt kumulativa".⁷ Dessutom skriver de om "empirisk prövbarhet" i en diskussion om giltighet, det vill säga huruvida ett material är lämpligt för att besvara en viss fråga. Empirisk prövbarhet handlar i sammanhanget om att historiker måste presentera och behandla källmaterialet i sina studier så att det för läsaren klart och tydligt framgår att det är giltigt. Läsaren ska alltså, på ett kritiskt vis, kunna pröva studiens tolkningar och resultat i relation till källmaterialet.⁸ I likhet med Åmarks resonemang används alltså empiri huvudsakligen som en synonym till "källor" och "data". Och även i Berglunds och Neys bok

6. Klas Åmark, *Varför historia? En ämnesintroduktion för nya studenter* (Lund 2011) s. 37. Eric Hobsbawm har, i samma anda som Åmark, formulerat en slagfärdig bild av relationen mellan teori och empiri som är värd att här citera: "Teoretiker av alla upptänkliga slag slår sina lovar runt de fridfulla historikerhjordarna när de betar på sina förstahandskällors frodiga ängar eller idisslar varandras publikationer." Eric Hobsbawm, *Om historia* (Stockholm 2001) förordet.

7. Louise Berglund & Agneta Ney, *Historikernas hantverk: Om historieskrivning, teori och metod* (Lund 2015) s. 23, 24, 88, 191.

8. Berglund & Ney (2015) s. 151.

innebär det att empiri aktualiseras i relation till diskussioner av teori. Här framstår dock denna relation som mindre konfrontativ. Visserligen synes det fortfarande handla om en vågskål där studier som är *mer* teoretiska följaktligen är *mindre* empiriska. Men teori och empiri beskrivs också som samverkande då författarna betonar teoriens betydelse för att kunna tolka och skapa en meningsfull förståelse av det källmaterial som studeras.⁹

På flera sätt liknar alltså Berglunds och Neys tal om empiri Åmarks. Med ett viktigt tillägg. Tidigt i boken diskuterar de Aristoteles och hans betydelse för det vi i dag kallar historievetskap. De resonerar kring hans syn på kunskap och hur människor kan tillägna sig kunskap om världen, det vill säga Aristoteles "empirism":

För att få kunskap om tillvaron var enligt Aristoteles iakttagelsen av verkligheten genom våra sinnen en förutsättning. Metoden, som handlar om att ur erfarenheterna dra slutsatser om det omkringliggande, kallas för *empirism* och är när det gäller källstudier fortfarande grundläggande för historieforskningen.¹⁰

Med begreppet empirism betonas alltså sinnen, iakttagelsens, upplevelsens och erfarenhetens roll i vår möjlighet att skapa kunskap. Berglund och Ney understryker att detta är grundläggande när det kommer till hur historieforskningen tar sig an källor, men utvecklar inte sin diskussion mer än så. Låt oss därför återkomma till Aristoteles empirism och hur denna spelar roll för definitionen av empiri nedan.

I Knut Kjeldstadlis reflekterande introduktion till historieämnet *Det förflutna är inte vad det en gång var* kan i huvudsak samma tendenser skönjas som hos exempelvis Åmark. Talet om "källor" är klart mer framträdande än talet om empiri. Empiribegreppet aktualiseras huvudsakligen i diskussioner som har att göra med historikernas teorianvändning. "Historieforskning har kallats ett samtal mellan forskaren och källorna, en dialog mellan teori och empiri",¹¹ skriver Kjeldstadli och diskuterar hur historievetskaplig forskning växt fram ur en så kallad "impressionistisk empirism", det vill säga att historiker skulle gå till källorna på ett förutsättningslöst vis, utan att vara präglade av "förhandsteorier", för

9. Berglund & Ney (2015) s. 122ff.

10. Berglund & Ney (2015) s. 24. Kursivering i original.

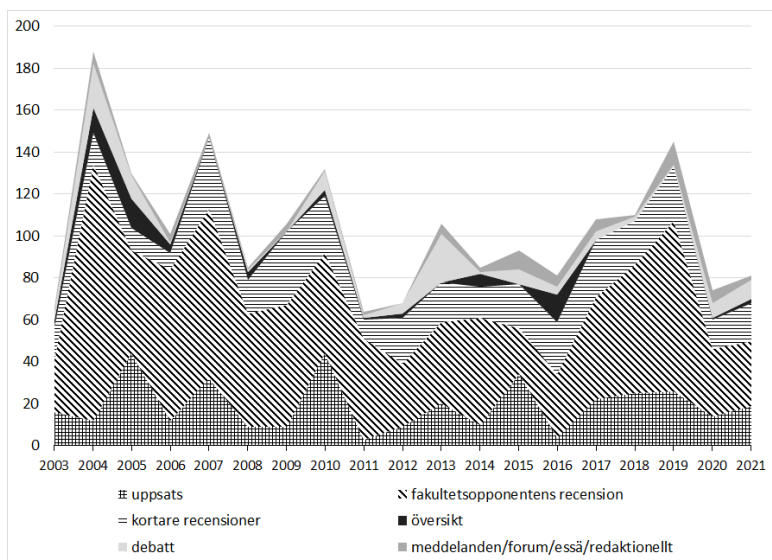
11. Knut Kjeldstadli, *Det förflutna är inte vad det en gång var* (Lund 1998) s. 137.

att därigenom kunna rekonstruera det förflutna.¹² Också här framträder empiri som en motpart till teori, och på flera ställen synes begreppet vara synonymt med såväl ”källor” som ”data”.

Hittills kan vi alltså konkludera att det finns en del frågetecken kring tesen att historia är en empirisk vetenskap. Om empiri ibland inte alls omtalas, och när det sker i huvudsak används synonymt med källa, och därmed som en motsats till teori, borde kanske den inledande tesen omformuleras till: Historia är en källfokuserad vetenskap.

För att komplettera genomgången av läroböcker har vi också ägnat oss åt en navelskådande studie av hur begreppet empiri används i *Historisk tidskrift*.¹³ Här kan ordanvändningen nämligen mätas med viss precision, helt enkelt genom att låta datorn leta belägg. Resultatet av denna räkneoperation redovisas i diagram 1.¹⁴ Där syns att empiri-ord förekommer

DIAGRAM 1. Förekomster av ”empiri” i *Historisk tidskrifts* olika avdelningar 2003–2021 (antal)

Källa: *Historisk tidskrift* 2003–2021

12. Kjeldstadli (1998) s. 133.

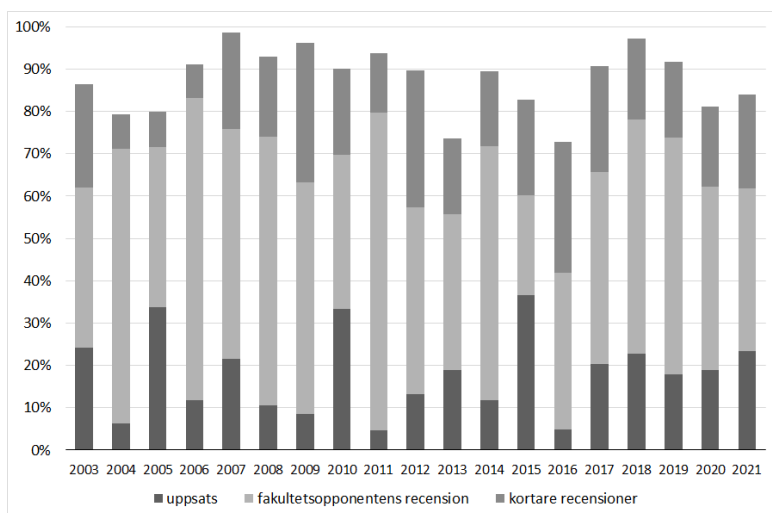
13. Studien utgår från de senaste 19 årgångarna av *Historisk tidskrift*. Urvalet beror på att de årgångarna finns i lättillgängligt och sökbart pdf-format.

14. Sökningen har gjorts på ”empiri” vilket innebär att ord som innehåller ”empiri”, som empirisk, empiriska, *empirical* etc också inbegrips.

under hela perioden 2003–2021. Det finns variation årgångarna emellan, men det går inte att utläsa några tydliga trender eller förändringar över tidsperioden.

Om förekomsterna av "empiri" kategoriseras med grund i tidskriftens olika avdelningar – det vill säga uppsatser, recensioner, debatter, med mera – vilket åskådliggörs i både diagram 1 och 2, står det klart att empiri-orden oftast används i recensioner, framför allt i opponenternas avhandlingsrecensioner. Det gäller hela perioden.

DIAGRAM 2. Förekomst av "empiri" i uppsatser, (opponenters) avhandlingsrecensioner och kortrecensioner i *Historisk tidskrift* 2003–2021

Källa: *Historisk tidskrift* 2003–2021

Det finns en del att notera utifrån dessa räkneoperationer. En aspekt är att variationer i förekomst inte behöver innebära några större skillnader i hur orden fördelade sig mellan tidskriftens avdelningar. År 2011 var en bottennotering för empiri-orden med endast 64 användningar. Flertalet av dem (48, vilket innebär 75 procent) hittar vi i fakultetsopponenternas recensioner. Empiri-användningens toppnotering finner vi 2004 då "empiri" förekommer i olika varianter hela 188 gånger. Även här återfinns en stor majoritet (122, 65 procent) i opponenterrecensionerna. Att staplarna i diagram 2 inte når taket på 100 procent beror på att de endast innefat-

tar uppsatser och recensioner. Just år 2004 finns knappt 80 procent av empiri-orden i de avdelningarna. En dryg femtedel återfinns i debatt-avdelningen i årets andra nummer, i en diskussion om civilisationsprocessen mellan Dag Lindström å ena sidan och Arne Jarrick och Johan Söderberg å den andra.¹⁵

Det mest intressanta i denna genomgång är att empiribegreppet sällan används när vi historiker redovisar våra egna empiriska studier (vilket vanligtvis sker i tidskriftens uppsattssektion) men oftare när vi bedömer och diskuterar historieskrivningens innehåll och kvalitet (som vi gör i recensioner och vissa debatter). Historiker tar alltså främst hjälp av termen empiri i kritiska resonemang och reflektioner kring andras forskning eller kring historievetenskapen i stort. Ytterligare ett uttryck för detta är att empiri-orden förekommer oftare i uppsatser i de temanummer som ägnas åt (meta)reflektioner kring historievetenskap och historiska studier, såsom temanumren om synteser (2003:2) och källkritik (2005:2).

Användningen av empiri-orden i *Historisk tidskrift* liknar också den som finns i läroböckerna. För det första används empiri även i detta sammanhang ofta synonymt med källor. Empiri-orden sätts gärna samman i uttryck som "empiriskt material" och "empirisk undersökning" och är sålunda utbytbara med "källor" och "källstudier". För det andra fungerar empiri många gånger som en kontrast till teori också i *Historisk tidskrift*. I sammansättningar som "empiriska kapitel" och "empirisk fråga" finns en implicit kontrast till det icke-empiriska, det teoretiska. I linje med detta är det i avhandlingsrecensioner vanligt att opponenter gör en uppdelning mellan, å den ena sidan, granskningen av studiens ramar och utgångspunkter (vilket inbegriper teori) och de "empiriska avsnitten" å den andra.¹⁶ Med denna uppdelning som utgångspunkt blir relationen mellan teori och empiri också ett sätt att kritiskt granska den genomförda studien: en hypotes kan behöva "prövas empiriskt", en periodisering kan stå på "bräcklig empirisk grund", eller tvärtom vara

15. Dag Lindström, "Civilisationsprocessen – en konstruktion?"; Arne Jarrick & Johan Söderberg, "Svar till Dag Lindström"; Dag Lindström, "Svar till Arne Jarrick & Johan Söderberg", *Historisk tidskrift* 124:2 (2004) s. 261–290.

16. Se t.ex. Hans Erik Appels recension av Stefan Perssons avhandling 2007, "Bønder, socialiseringsprocesser og statsdannelse", *Historisk tidskrift* 127:1 (2007) s. 71–77 och Ingrid Åbergs recension av Johannes Westbergs avhandling 2010, "Förskolepedagogikens historia", *Historisk tidskrift* 130:1 (2010) s. 87–94.

”empiriskt väl underbyggd”. Relationen och balansen mellan teori och empiri blir ett verktyg som används för att värdera och bedöma andras forskning. I uppsatser används ”empiri” ibland också för att kritisera tidigare forskning och initiera ny sådan.¹⁷

Historiker talar alltså om empiri. Ibland. Begreppet berörs gärna i förbifarten då det material och den metod som ligger till grund för en historisk studie diskuteras. Eller då teori och teoriers plats i dessa studier behandlas. Men historiker stannar sällan upp vid själva begreppet empiri. Annat är det med ”källor”. Här har historikerskrået tack vare källkritiken sedan länge en väl utarbetad språklig apparat som hjälper oss att stanna upp, reflektera och nagelfara.¹⁸ Och bra är väl det. När det gäller empiri visar ovanstående att den begreppsliga precisionen inte alls är lika skarp, gemensam eller välutvecklad. Givet att den empiriska grunden är så central i vårt ämnes självbild, skulle vi historiker vinna på att tala mer om empiri.

I läsningen av Kjeldstadli finns en passage där han skiljer mellan källor och empiri. Det senare kopplar han till erfarenhet: det som ”empiriskt kan iakttas och bevisas” är ”erfarenhetsdata”, skriver han.¹⁹ Det går i linje med Berglunds och Neys resonemang om Aristoteles empirism. Här finns alltså en grund för att förstå empiri som de erfarenheter och iakttagelser historiker gör i studiet av källor. Detta närmar sig den definition av empiri som ges i *Svenska Akademiens Ordlista (SAOL)*, att empiri är ”kunskap grundad på erfarenhet och iakttagelse”. Empiri har följaktligen att göra med de sinnesintryck och erfarenheter man tillägnar sig då något studeras. *SAOL*:s definition av ”källa” är istället ett ”dokument med ursprunglig utsaga”. Såväl ”empiri” som ”källa” betecknas som substantiv, men baserat på dessa definitioner synes ”empiri” vara något mindre konkret och påtagligt då denna kunskap sker i *mötet mellan* historikern och det denne studerar. Det vore alltså svårt att från en skrivbordslåda plocka upp empiri. En källa kan man däremot hålla i handen.

17. Ett exempel är när Magnus Lindmark och Peter Vikström granskar periodiseringar i svensk ekonomisk historia och vill ”diskutera de empiriska beläggen för förekomsten av långa vågor i den svenska ekonomin”. Magnus Lindmark & Peter Vikström, ”På cykeltur i svensk ekonomisk historia? Strukturförändringar, tillväxt och teknisk förändring i svensk ekonomi 1870–1990”, *Historisk tidskrift* 124:4 (2004) s. 561–580.

18. I *Historisk tidskrifts* temanummer ”Källkritik” 125:2 (2005) förs diskussioner om detta språk och hur det kan utvecklas med hjälp av nya källkritiska kriterier.

19. Kjeldstadli (1998) s. 134.

Men även det är en sanning med modifikation. "Källa" är en funktionell term: ett arkivdokument eller en inspelad intervju blir till källor först när de används som underlag för studier, som grund för erfarenhetsbaserat kunskapsökande. Här finns alltså flera nivåer. En ursprunglig utsaga blir en källa när den används så, och när vi som historiker möter källan skapas de erfarenheter eller iakttagelser som utgör själva empirin. I en lärobok för historiestudenter från 1970-talet skriver Rolf Torstendahl: "En källa blir källa när den möter en historiker med den rätta kunskapen och tekniska förmågan."²⁰ Om vi parafraserar honom skulle vi kunna hävda att en ursprungsutsaga blir en källa när den används som grund för kunskap och källan skapar grund för erfarenhetsdata – empiri – i mötet med en person med kunskaper och förmågor att uttolka dess mening. Poängen med detta blir då att medan källbegreppet får oss historiker att nagelfara och källkritiskt förhålla sig till källan, kan empiribegreppet hjälpa oss att "se" historikern i mötet med källorna och därmed problematisera hans position, kunskaper, förmågor och i förlängningen hur detta hänger ihop med valt metodologiskt tillvägagångssätt.

Ett fokus på empiribegreppet, förstått i termer av erfarenhetsdata, eller erfarenhetsbaserad kunskap, kan alltså skapa ett förnyat intresse för vad som sker när en forskare närmar sig ett källmaterial, i själva skapandet av dennes erfarenheter. Följaktligen är vi tillbaka i en vetenskapsteoretisk diskussion om historievetenskapens grunder, och vi vet nu att empiribegreppet kan hjälpa oss att formulera och reflektera kring frågor som: Vilka färdigheter och kunskaper behöver historikern ha i mötet med en källa? Hur varierar detta mellan olika typer av källor? Och hur påverkas mötet av historikerns mer eller mindre medvetna förståelse för de källor denne möter? Hur påverkas det av historikerns vilja att leva sig in i, respektive förhålla sig distanserad till, det som ska studeras? Påverkas mötet med källorna av historikerns klass, kön, etnicitet och ålder? Snarare än att utgöra en motsats till teori, vilket gärna blir fallet då empiribegreppet används som synonym till källa, kan empiri fungera som en utgångspunkt för att reflektera kring hur teori, metod och källor samverkar i historikerns hantverk.

20. Rolf Torstendahl, *Introduktion till historieforskningen: Historia som vetenskap* (Stockholm 1978) s. 67. Torstendahl återger i sin tur ett uttalande från H. P. Clausen i boken *Hvad er historie?* från 1966.

Flera av temanumrets texter lyfter frågor av denna metareflekterande karaktär. Exempelvis: Vad händer med historikerns tillvägagångssätt då underlaget för studien utgörs av 100 miljoner ord? Hur påverkas vår syn på det förflutna av att vissa ursprungsdokument saknas i den svenska nationalbiografen? Hur är historiedidaktikens utveckling relaterad till dess syn på och användning av empiri? Vad händer med det inlevelsefulla och taktila då allt fler möten med källorna sker genom digitala databaser? Vad är poängen med traditionella källpublikationer? Och vad händer i historikers möten med fotografier, målningar och illustrationer? Även om temanumrets texter tar sin utgångspunkt i specifika områden och avgränsade frågeställningar kan de alltså läsas som reflektioner kring grunderna för historievetenskapen och historikerns verksamhet.

Temanumret består av totalt tolv texter fördelade i tre avdelningar: "uppsatser", "essäer" och "bild i perspektiv". Det inleds med en uppsats där Pelle Snickars tar upp vad som händer då historiker, med hjälp av datorprogram och storskaliga digitala databaser, försöker nyttja 100 miljoner ord som empiriskt underlag. Med utgångspunkt i ett av sina egna forskningsprojekt – "Välfärdsstaten analyserad" – resonerar han om relationen mellan data och empiri och vilka metoder och kompetenser som krävs för att en historiker ska kunna få förståeliga svar när frågorna ställs till en för individen ogripbar mängd källor. Snickars tar upp både lockelser och problem och landar bland annat i att relationen mellan empiri och data är synnerligen komplex och att dataset på flera miljoner ord utgör en ny sorts källa som ställer historievetenskapen inför betydande utmaningar.

Om Snickars fokuserar på vad som händer med underlaget för våra studier i rörelsen från digitaliserat tryck till undersökningsbara dataset, problematiserar Kajsa Weber snarare steget dessförinnan: 1900-talets katalogiseringar av tryckt material. I temanumrets andra uppsats diskuterar hon vad som inkluderats i nationalbibliografen, samt hur detta aktualiseras i dag då det äldre trycket ska digitaliseras. Med en fallstudie av två verk från 1500-talet visar hon hur deras exkludering ur nationalbibliografen fått konsekvenser för tolkningen av den svenska reformationen. Mot den bakgrunden pläderar Weber för en retrospektiv nationalbibliografi som inkluderar försvunna exemplar och verk som inte längre finns på svenska bibliotek. En sådan skulle inte bara ge tillgång

till verk som tidigare exkluderats, utan också skapa nya möjligheter till transnationella analyser.

Temanumrets tredje uppsats är en studie av den svenska historiedidaktikens empiriska underlag från 1960-talet fram till nu. Martin Stolare och David Ludvigsson går igenom historiedidaktiska publikationer och identifierar en rörelse från studier av äldre tiders historieundervisning med hjälp av arkivmaterial, läromedel och styrdokument, till ett fokus på historieundervisningens pågående praktiker, studerade genom intervjuer och klassrumsinterventioner. Analysen är historiografisk men inbegriper också organisatoriska förändringar på kunskapsfältet, dess centrala institutioner och aktörer. De intensiva debatterna om bristerna i skolan, förändringar i lärarutbildningen och ökade influenser från anglosaxisk historiedidaktik är några av de faktorer som författarna tar upp för att förklara förändringarna.

Att temat empiri lockar fram reflektioner om hur vi hanterar våra källor syns också i numrets två essäer. Christina Douglas berättar i sin essä om en ångest över den tilltagande digitaliseringsivern i våra arkiv. Med hermeneutisk inlevelse som tolkningsmetod riskerar allt som fjärrar historikern från de materiella aspekterna av ursprungsdokumentet och deras sammanhang att utgöra ett hinder. Så även digitaliseringen. En annan fråga i sammanhanget är hur digitaliseringen går till. Handlar det om att fotografera och tillgängliggöra tryckt eller handskrivna text på internet? Eller ska det digitaliserade materialet placeras in i en historisk och arkivarisk kontext och förses med förklaringar? Oskar Sjöström slår, i sin essä, ett slag för källpublikationen som vetenskapligt verk. Den skiljer sig från (många) digitaliseringar just för att den regelmässigt innehåller sådana kontextualiseringar och förklaringar och blir därför särskilt användbar för historiker och andra som söker kunskap. Sjöström vill höja källpublikationens meritvärde. En historiker som producerar en källutgåva, gör en väsentlig del av det vetenskapliga arbete som görs i andra historiska analyser. Och borde, enligt Sjöström, lönas därefter.

Den avslutande avdelningen i temanumret utgörs av kortare bildessäer. Som gästredaktörer tog vi tillfället i akt och bjöd in ett antal skribenter att diskutera temat empiri med utgångspunkt i en bild. Gensvaret var hundraprocentigt: alla tillfrågade tänkte på idén och har kommit in med både läsvärda och tänkvärda essäer. Avdelningen "Bild i perspektiv" startar med ett kungaporträtt från 1700-talet som analyseras av Peter

Ericsson. Han betonar vikten av källkritik och presenterar en omsorgsfull och pedagogisk tolkning av porträttet genom att redogöra bland annat för dess tillkomst och kommunikativa avsikt. Mikael Alm tar vid med en uttolkning av en annan 1700-talsmålning, föreställande fyra män och en ko. Med hjälp av begreppen "bilden av" och "bilden om" resonerar han om bildens olika lager och forskarens tolkningsmöjligheter. Maria Sjöbergs utgångspunkt är en teckning av en fältskär. Även hon diskuterar olika lager av tolkning och tar hjälp av källkritikens kriterier, men diskuterar också bilden i ett kritiskt historiografiskt perspektiv.

Karin Kvist Geverts diskuterar "bilden" av Förintelsen och hur bilder ibland riskerar att reducera historien om och förståelsen av ett komplex fenomen. Hon tar hjälp av två fotografier, en närmast ikonisk och en mer oväntad. Även Björn Lundberg resonerar utifrån två fotografier. I hans fall handlar det på ett konkret plan om bilder av pojkscouts som utsätts för straff på scoutläger, och på ett mer abstrakt plan om snabba förändringar i bilden av scoutrörelsen kring mitten av 1900-talet. Ljud, närmare bestämt en radioutsändning, står i centrum för den bild som inleder Marie Cronqvists text. Hon inventerar och diskuterar det empiriska underlaget för historieskrivningen om radiomediet och frågar sig om "kringkastningens era" i ett längre tidsperspektiv bör ses som en parentes i de sociala mediernas historia.

Temanumret avslutas med en text där Peter Englund resonerar kring bilder som källor till historien. Med utgångspunkt i egna och andras studier ger han exempel på olika typer av bildanvändning. Han visar hur bilder ger oss fakta men uppmärksammar även att de väcker känslor. Känslorna är viktiga, menar Englund, eftersom de hjälper oss att behålla respekten för människor i det förflutna och kontakten med det som en gång gjorde oss till historiker.

I likhet med empiribegreppets förekomst i *Historisk tidskrift* samt i böckerna av typen "om historia", används "empiri" på flera olika sätt i temanumrets bidrag. Samtidigt finns det, vilket presentationen av bidragen ovan synliggör, flera beröringspunkter bidragen emellan. En av de mest framträdande är den digitala utvecklingen och hur den både utvecklar och utmanar historievetskapen. Detta tema har diskuterats mer och mer intensivt bland historiker under det senaste decenniet.²¹

21. Se exempelvis Hannu Salmi, *What is digital history?* (Cambridge 2021), och Robin Ekelund, "Scandia introducerar: Digital Memory Studies", *Scandia* 86:2 (2020) s. 119–135.

Att flera av temanumrets texter berör denna tematik är talande. Digitaliseringen ger inte bara nya och spännande möjligheter för historiker att utforska det förflutna, den utmanar också historikers relation till källor, till arkiv och i förlängningen historikers verktyg och tillvägagångssätt.

En annan beröringspunkt mellan flera bidrag rör betydelsen av kontextkunskap i historikerns möte med källorna. Inte minst synliggör och diskuterar flera av bildessäerna hur viktiga kunskaper om de historiska sammanhangen är, när historiker vill använda bilder. En bild kan ibland berätta helt andra saker än den gör vid en första anblick. Historikers möten med källorna präglas alltså inte endast av teknologiska nyheter och vald metod, utan också av förkunskaper, tidigare forskning och sättet källorna bearbetas. Att synen på vad som kan utgöra historiskt källmaterial – och vilka källor historiker väljer att vända sig till – också spelar roll för hur forskningsfält såsom historiedidaktiken och radiolyssnandets historia växer fram och utvecklas är ytterligare en beröringspunkt mellan några av temanumrets texter.

Temanumrets texter kan givetvis läsas var för sig. Samtidigt kan de med fördel också läsas som en mångstämmig diskussion om vad grunderna för historisk kunskap är och kan vara. Det som händer när en historiker möter ett källmaterial är helt avgörande för den historiska kunskapens kvalitet. Därför är det viktigt att vi påminner oss om, inte bara att historia är en empirisk vetenskap, utan även hur och varför det är så.